

הסבר מעמיק לקליטת ניצולי השואה

שלמה אהרונוסון

חנה יבלונקה, אחים זרים: ניצולי השואה במדינת ישראל
1948–1952, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1994

מחקרה של חנה יבלונקה הוא מועט - פחות מ־300 עמודים רצופי מספרים, מסמכים ותצלומים - המחזיק יותר מן המרובה. יש בו ניסיון ראשון מסוגו להתמודד עם כמה וכמה סאות של סבל וייסורים, ועם ההתמודדות עמם בשעתה - ועם העדרה, לאחר השואה ובמהלך מלחמת השחרור, שניצולי השואה השתתפו בה מיד לאחר שעלו ארצה. יש לברך על צאתו של מחקר זה, בהוצאת יד בן-צבי ובהוצאת אוניברסיטת בן-גוריון, דווקא בימינו אלה, שעה שמי שמתיימרים להיות 'היסטוריונים' או בעלי-דבר 'פוסט־ציונים' גייסו את השואה ואת שארית הפליטה כדי לנגח בהן את הציונות דאו ואת מדינת ישראל עתה. הציונות גופא ביטאה סירוב להיכנע לכוחות ההרסניים השונים שפעלו בקרבם של יהודים לפני השואה ולאחריה, אשר ממנו נבע אתוס של אחדות, של גיוס, של לחימה ושל ניצחון, לא פחות מכפי שאתוס זה נבע ממרד הגטאות ומגבורת הפרטיזנים. שני האתוסים הללו לא בהכרח האירו פנים לניצולי השואה - 'שארית הפליטה', כפי שכוננו בשעתם. האתוס האחד לא היה נכון אלא חלקית, שכן גיוס ואחדות שימשו בקרב הציבור היישובי בערבוביה עם פיצול ופירוד, שהקשו מאוד הן על ארגון ראוי של ניצולי השואה עוד בארצות פזורתם, והן על קליטתם הראויה בארץ. גם הצבא לא היה מאורגן בתחילה כראוי לקלוט אנשים, שעברו זוועות ומוכנים היו להילחם בארץ חדשה, שהפכה בעיניהם לתשובתם שלהם לשואה.

ואולם הבעיה הייתה מונחת לא רק בארגון הלקוי של יישוב שטען להיות 'מדינה בדרך'. למעשה היה היישוב תערובת של 'שטעטל' בארגונים בעלי אופי חברתי וכלכלי חדשני, והמפוצלים בתוכם למפלגות ולסיעות שאינן מקבלות מרות ומתחרות ביניהן על נפש העולים ועל גיוסם למסגרותיהן השונות בצבא עצמו.

לבד מזה מראה לנו יבלונקה כיצד היו קיימים מחסומים נפשיים ותרבותיים בקרב היישוב 'הוותיק', שרובו היה קיים בארץ זה עשר ועשרים שנה, להתמודד עם נפשם ועם ציפיותיהם של מי שבאו הנה כדי לבקש מולדת חדשה לאור פְּבִשְנָה של השואה. יבלונקה מראה כי מחסומים אלה סולקו ביתר קלות במסגרת הפחות ממלכתית, היותר נייטיביסטית והיותר אליטיסטית - בפלמ"ח. וזאת בגוף שקיומו הנפרד היה

כשלעצמו פרק בהעדר מסורת ממלכתית ובהעדר נכונות מלאה לקבל את חובותיה. חובות אלה נבעו מן ההחלטה הציונית להקים מדינה ריבונית השווה לכל אזרחיה היהודים, ואף על פי כן לא הופנמה ההחלטה הזאת בידי הפלמ"ח וראשיו עד תום בשעתה. אולי מטעם זה מצאו בו בית אותם עולים שהיו פרטיונים ואנשי תנועות נוער שמאליות, שנקלטו גם במפלגה הפוליטית שפרשה את חסותה על הפלמ"ח - מפ"ם. אחרים נקלטו שם משום שכישריהם ואתגר הצבריות חברו יחדיו כדי לטשטש במהרה את זרותם. אך היו גם מסגרות אחרות שהעולים למדו לבסוף להכירן ו'להסתדר' בהן, ובכללן צה"ל הממלכתי שלאחר פירוק הפלמ"ח. במציאות סותרת זו הצליחו 'העולים החדשים' בסופו של דבר להתמצא יפה, להתבולל במרכיביה השונים, וליהפך לא רק לישראלים לכל דבר אלא ליחוס השדרה הערכי המרכזי של החברה הישראלית, כפי שיבלונקה מכנה את קליטתם המלאה בלשון מסורבלת במקצת.

הם הצליחו בכך, למרות שביטאו בעצם קיומם ובבואם ארצה מציאות שהייתה שונה ומסובכת לאין שיעור בהשוואה לאתוס הרשמי של גבורה ולוחמה פרטיונית באויב הנאצי. אתוס זה אומץ ברבים על ידי היישוב עוד בזמן השואה, וטען לתרומה מכרעת שלו לעצם יצירת המחותרות ומעשי הגבורה הללו בגטאות וביערות. כיום ברור לכל, שלוחמי הגטאות והפרטיונים עשו מה שיכלו בתנאי בדידות איזמים, ובסיוע מועט - מוסרי וכספי - שהנהגת היישוב הצליחה להושיט להם בדרכים לא דרכים באמצעות שליחי ההצלה שלה באיסטנבול ובינבה. מכאן שקבלת פני הניצולים נשאה הן על פניה והן בפועל אופי חגיגי, אישי כמעט, של אתוס המתגשם במציאות ונוצק אל תוך הדרישה הפוליטית לסילוק השלטון הבריטי ולהקמת מדינה יהודית. מאידך גיסא היו הניצולים עצמם בני קבוצת גיל מפוכחת - שהרי הזקנים והילדים לא שרדו - שידעה היטב מאיזה עולם מסורף באה, אך ביקשה להשתלב בעולם החדש שמצאה כאן, למרות חסרונותיו וקשייו. שכן למרות ש'נשאו את עצמם עלי שכם' מספינות המעפילים ועשו את רווקיה קורצ'ק דוברת היידיש לגיבורה שלהם, שספרה להבות באפר חניך דור שלם של צברים בני דורי (יש להזכיר כאן גם את ספרה של רעיה קגן, נשים בלשכת הגהינום, על אושוויץ), היו לבני היישוב הסתייגויות מן הניצולים. יש ששאלו כיצד ניצלו, שמא בגדו או הסגירו, ויש ששאלו מדוע לא מרדו כולם אלא מיעוטם, ומדוע הלכו האחרים כיצאן לטבח. שאלה כזו שאל דווקא יצחק טבנקין, אביו הרוחני של הפלמ"ח.

היחס לניצולים היה אפוא אמביוואלנטי, כפי שיבלונקה מראה ברגישות רבה ובהקפדה יתרה על שיפוט זהיר. הם עצמם חשו בכך, ועד מהרה העסיקו עצמם במלחמה, בהיקלטות, ביישוב חלקי ארץ שונים - כפי שיבלונקה מראה בפירוט רב וחשוב - והדחיקו את העבר, את מוראותיו, את פחדיו ואת ההשפלה האיומה שהייתה כרוכה בו. הישראליות הייתה מוצא מכל אלה, ולכן הצליחה כל כך.

ככל שערי הספר יש ביטוי עובדתי, סטטיסטי, מחולק לנושאים ופוזר על פני עניינים הרבה, המוכיח תזה חשובה זו. מאידך גובע ממחקרה של יבלונקה אותו 'ההלם המאוחר של השואה', שמוכרח יהיה לפקוד ציבור זה ואת ילידי ישראל עצמם, שהושפעו ממנה והדחיקו אותה על פי דרכם, כאשר שקטה הארץ לאחר מבצע קדש

בראשית שנות השישים. או חבר משפט אייכמן ליחסים הסבוכים עם גרמניה דאז, לפעילותם של המדענים הגרמנים במצרים, כדי לעורר סערה פוליטית גדולה. סערה זו העיבה לבסוף על הנהגת המדינה, שהייתה הנהגת היישוב בתקופת השואה. במחקרה של יבלונקה יש גם פתיח להבנתו של 'ההלם המאוחר' שהוא ותחילת הסבר לסיבות החברתיות-פוליטיות שלו, ובכללן קליטת ניצולי השואה והפיכתם לאזרחים פעילים פוליטית.